

Студентські наукові записки. Серія “Політичні науки”. Матеріали конференції: “Перспективи та загрози демократії у постпомаранчевий період в Україні”. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2010. – Вип. 4. – 150 с. – С.19-25.

Герасимчук Юлія Володимирівна,

студентка Національного університету “Острозька академія”, спеціальності “політологія”

ТРАНСФОРМАЦІЯ УРЯДОВОЇ ЕЛІТИ ПІСЛЯ “ПОМАРАНЧЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ” В УКРАЇНІ

Процеси посткомуністичної трансформації політичних режимів на теренах колишнього Радянського Союзу прямо пов'язано з важливими змінами у складі та способах функціонування правлячих політичних еліт. Для нашого дослідження, де головну увагу зосереджено на аспектах зміни еліт, її циркуляції та формуванні після “Помаранчевої революції”, найбільший інтерес представляє уряд країни. Оскільки, саме уряд є віддзеркаленням соціально-політичних та економічних процесів, що відбуваються у суспільстві. У цій роботі здійснена спроба проаналізувати соціально-політичні характеристики представників Кабінетів Міністрів України, починаючи з 1999 року, тобто другого президентства Л. Кучми, і до теперішнього часу.

Ключові слова: трансформація; еліта; уряд; циркуляція; репродукція/відтворення.

Для демократичного розвитку будь-якої держави надзвичайно важливе значення має існування ефективної та самодостатньої політично провідної суспільної верстви, за якою закріпилася назва “політична еліта”.

Сучасний науковий світ в більшій мірі зацентрував свою увагу на проблемі функціонування політичних еліт у розвинутих та стабільних державах. Відтак, особливості становлення політичної еліти в перехідних суспільствах, до який відноситься і Україна, поки що є мало дослідженими.

Події “Помаранчевої революції” змусили ще раз звернути увагу на еліту, зокрема на урядову. Оскільки, саме від її дій залежить успіх можливих демократичних перетворень, реформування політичної системи, розвиток держави в цілому. Була це циркуляція чи просте відтворення еліти? Чи змінився її кількісний та якісний склад? Якою є частка колишніх комуністичних функціонерів міністерських посадах?

Кількість вітчизняних публікацій з теми політичних еліт надто мала у порівнянні з тим, скільки пишеться і друкується за кордоном. Проте, варто згадати дослідження Д.Шульги, М.Михальченка, Л.Нагорної,

А.Пахарєва, В.Солдатенка, Л.Мандзія, М.Рябчука, Ф.Рудича та ін. Дані науковці в більшій мірі акцентують увагу на сутності, особливостях, етапах встановлення політичної еліти, тобто проводять фундаментальні дослідження, а не емпіричні.

Іноземних автори, серед яких: Дж.Хіглі, В.Гельман, О.Криштановська, Дж.Каллберг, Я. Пакульські, пропонують здійснювати дослідження політичного розвитку перехідних суспільств шляхом аналізу структури та поведінки еліт.

Прикро констатувати, однак ґрунтовні дослідження, щодо трансформації політичної еліти, зокрема урядової, після подій к. 2004-поч. 2005 рр. серед українських науковців поки що мало представлені.

Метою цієї статті є проаналізувати рівень “оновлення” урядової еліти після “Помаранчевої революції”.

Шукаючи відповіді на емпіричні питання (зазначено у “постановці проблеми”), спершу ми зосередимо увагу на певних теоретичних моментах.

Поняття “еліта” досить багатогранне, тому не дивно, що у науковій літературі відображено низку можливих дефініцій, серед яких: “привілейована група” (Ф. Рудич); “правлячий клас” (Г. Моска; О. Криштановська); “меншість суспільства” (Дж. Хіглі); “лідерство/керівництво” (О.Траверсе); “контролююча меншість” (Дж. Сарторі) і т.д.

На нашу думку, визначення Дж. Хіглі найкращим чином розкриває зміст вище зазначеного поняття, тому ми будемо послуговуватися саме ним. Він визначає “еліту” як “сукупність осіб, які, завдяки своїй стратегічній позиції у великих чи ключових організаціях і рухах, здатні регулярно і суттєво впливати на політичні рішення” [1].

Забігаючи наперед, зазначимо що частиною теперішньої еліти влади є представники номенклатури. Хто вони? В чому їхня особливість? Сам термін “номенклатура” латинського походження і означає “список імен, перелік”. В реальності – це партійні функціонери комуністичного походження, що були залучені до державного управління на різних рівнях і впроваджували в життя рішення партії.

Ми виходили з тих міркувань, що членами уряду в період, що вивчається, можуть вважатися прем’єр-міністр, віце-прем’єр-міністри, міністри та міністри кабінету міністрів.

У нашому дослідженні, в більшій мірі, використовувався біографічний та статистичний методи, а також ми виокремили ряд критеріїв для аналізу біографічних відомостей членів Кабінету Міністрів України, серед яких: рік народження; область народження; місце народження (місто чи село); наявність другої освіти; наявність другої вищої освіти;

тип отриманої освіти; час перебування в уряді; відношення до номенклатури; присутність в попередніх урядах; партійна приналежність [2]. Часові межі розвідки охоплюють період з 1999 по 2010 року (включно), тобто друге президентство Леоніда Кучми, президентство Віктора Ющенка та Віктора Януковича. За цей час в Україні змінилося 8 складів уряду, а саме:

- 1 склад – уряд Прем'єр-міністра В. Ющенка (грудень 1999-травень 2001);
- 2 склад – уряд А. Кінаха (травень 2001-листопад 2002);
- 3 склад – уряд В. Януковича (листопад 2002-січень 2005);
- 4 склад – уряд Ю. Тимошенко (лютий 2005-вересень 2005);
- 5 склад – уряд Ю. Єханурова (вересень 2005-грудень 2006);
- 6 склад – другий уряд В. Януковича (4 серпня 2006-18 грудня 2007);
- 7 склад – другий уряд Ю. Тимошенко (грудень 2007-березень 2010 року);
- 8 уряд – уряд М. Азарова (з 11 березня 2010 року). Отже, в ході дослідження ми з'ясували такі особливості: Згідно критерію “час перебування в уряді”, найдовше пропрацював

перший склад уряду Віктора Януковича та передостанній Кабінет міністрів Юлії Тимошенко – близько 26 місяців. Загалом, середній термін перебування при владі одного складу уряду в Україні за останні 10 років становить 17,5 місяці.

Беручи до уваги “присутність в урядах України”, варто наголосити на тому, що після подій “Помаранчевої революції” в Кабінеті міністрів розпочало діяльність 71 % урядовців, які не мали досвіду роботи у міністерствах. Якщо говорити про оновлення уряду по відношенню до попереднього, то 100-відсоткове оновлення еліти відбувалося двічі: після подій кінця 2004 року в уряді Ю. Тимошенко та після президентських виборів 2010 року в уряді М. Азарова. Найменше змінився склад Кабінету Міністрів після відставки Ю. Тимошенко і приходу на цю посаду Ю. Єханурова – лишень на половину (Рис. 1).

Після “Помаранчевої революції” істотно знизилася частина міністрів – номенклатурників. Якщо до президентства В. Ющенка вона становила 33-35%, то після – 16%. Цікавим є той факт, що за другого прем'єрства В. Януковича колишні комуністичні функціонери отримали третину міністерських місць (Рис. 2).

Щодо вікових характеристик членів уряду, то після подій кінця 2004р - поч 2005 р. міністри “помолоділи” в середньому на сім років і їх вік становить 51-52 роки.

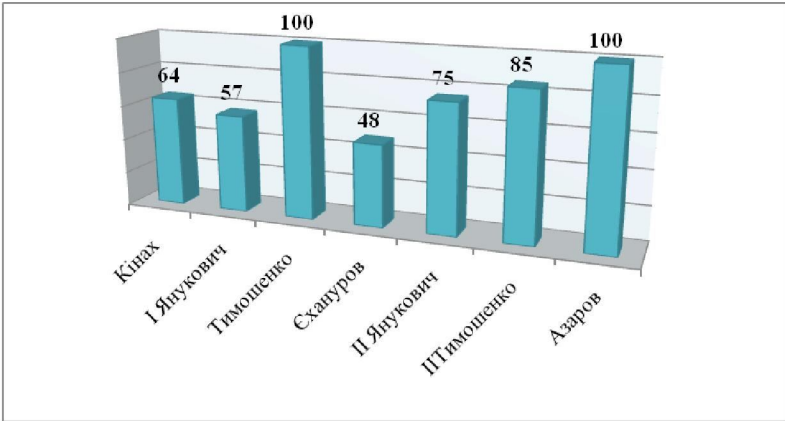

Рис. 1. Оновлення урядів: співвідношення щодо попереднього, %

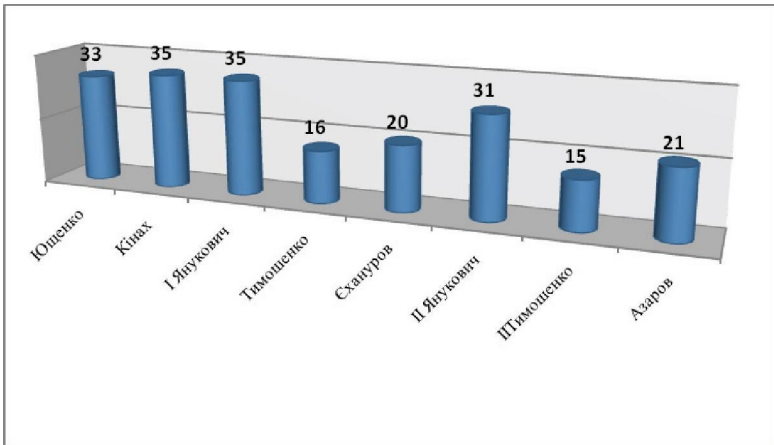

Рис. 2. Особи, які раніше належали до номенклатури, %

Найбільш “сільськими” виявилися уряди Ю. Тимошенко та Ю. Схапурова: в них майже $\frac{3}{4}$ урядовців були сільського походження. А от “найурбанізованішим” за походженням є уряд М. Азарова, де вихідці із міста понад 70%. Можна простежити ще й таку тенденцію. Якщо в урядах до 2006 року, зростала кількість осіб сільського походження, то в подальших складах їхня частка знизилася на половину.

Найбільше до урядів делегувала своїх вихідців Київська область (разом із містом Києвом) – 37 чоловік. Привертає увагу, що серед членів

Кабінету міністрів друге місце за походженням належить вихідцям з інших країн, зокрема Російської Федерації, Молдови, Казахстану та ін (34 ос.). Третє місце дісталось Донецькій області з показником 25, при чому з 2006 року даний східний район демонструє неабияку активність в отриманні міністерських посад. (Рис. 3) Найменше урядових крісел дісталось Волинській області (0), Луганській, Миколаївській, АР Крим (1).

Область Уряд	1	2	3	4	5	6	7	8	За- галь- на кіль- кість
Київська обл.	3	7	5	4	5	5	3	5	37
Інші держави	4	6	6	4	2	3	5	4	34
Донецька обл.	1	2	4	-	-	8	2	8	25
Житомирська обл.	2	-	4	2	3	3	1	2	17
Дніпропетровська обл.	3	2	-	2	1	2	2	3	15
Львівська обл.	3	1	-	-	1	-	2	2	9
Закарпатська обл.	1	1	-	1	2	2	1	1	9
Хмельницька обл.	1	2	2	-	-	1	2	-	8

Рис. 3. Склад урядів за походженням*

* У таблиці наведені перші 8 позицій. Решта позицій не вміщені, як незначущі.

За характером отриманої освіти в урядах досі переважають технократи, що правда після “Помаранчевої революції”, в першому уряді Ю. Тимошенко, їхня частка скоротилася на 20%. Однак, в Кабінеті міністрів В. Януковича (2006-2007), кількість урядовців з технічної освітою досягла найвищого показника і становила 69%. На нашу думку, більш-менш збалансованими за типом отриманої освіти виглядали уряди В. Ющенко (1999-2001 рр.) та другий Кабінет міністрів Ю. Тимошенко (Рис. 4).

	Ющенко	Кінах	І Янукович	Тимошенко	Єхануров	П Янукович	П Тимошенко	Азаров
Технічна	29	67	61	42	56	69	37	62
Економічна	33	11	11	21	16	8	26	14
Юридична	21	11	14	12	16	6	11	3
Гуманітарна	17	11	14	25	12	17	26	21

Рис. 4. Характер отриманої освіти, %

Якщо говорити про науковий ступінь, то найбільша кількість кандидатів наук та докторів було представлено в першому уряді В. Януковича. “Необізнаним” виявився уряд Ю. Тимошенко, який розпочав свою діяльність після “Помаранчевої революції”.

Досі ми залишаємося чи не єдиною країною в Європі, в урядах якої практично не представлені жінки. За 11 років в різних складах урядів працювало всього лиш 4 жінки: Ю. Тимошенко, С. Станік, О. Білозір, Л. Денісова.

Щодо партійної приналежності членів уряду, то останні два склади продемонстрували повне унеможливлення обійняти посаду у Кабміні представниками опозиції.

Статистичні дані в котре доводять, що “Помаранчева революція” не була революцією, оскільки в Україні так і не сформувалася ідеологічно об’єднана еліта. З кожним наступним роком після 2004 – зростала кількість урядовців, які працювали на міністерських посадах за президентства Л. Кучми. До прикладу, у “новосформованому” Кабінеті міністрів Миколи Азарова половина членів уряду очолювали міністерства до “Помаранчевої революції”. Таким чином, в Україні має місце процес репродукції/відтворення еліти, а не циркуляції, якби того хотілося.

Щодо кількісних показників урядової еліти, то постійно зростає число посад у Кабінеті Міністрів. Прикладом цього може бути 5 віцепрем’єрів в другому уряді В. Януковича та 6 віцепрем’єрів М. Азарова. Говорячи про якісні показники, зокрема, освіченість міністрів, то наявність наукового ступеня (кандидат/доктор) було характернішим для урядовців “дореволюційного” періоду, проте за останні 6 років просте-

жується тенденція до збільшення членів уряду, які мають другу вищу освіту, при чому в галузі державного управління.

Звертаючи увагу на колишніх комуністичних діячів в урядах за президентства В. Ющенка, то відсотковий показник коливався від 15 до 31. Це означає, що частка комуністичних функціонерів, залишається значною.

Отже, такий стан речей дає змогу нам говорити про відсутність фактичної зміни еліт. Це пояснюється тим, що для післяпомаранчевої команди було характерним корупція, старий стиль управління, відсутність інституту політичної відповідальності за свої дії, нехтування законом. Великого значення набули неформальні інститути влади (політико-економічних груп), які у великій мірі демонструють штучність та фасадність формальних інститутів, зокрема Кабінету міністрів.

Список використаних джерел та літератури:

1. John Higley. Elite Theory in Political Sociology [Text] // Rowman and Littlefield Publishers, 2007, Boulder CO., pp. 42-75.
2. Шульга М. Уряди України: соціологічний портрет владної еліти (1990-1997 рр.) [Текст] // Соціологія: маркетинг, методи, маркетинг / Шульга М., Бойко Н., 1998. – Вип. 3. – С. 93-108.